

Іванова К. Ю.,

кандидат юридичних наук, асистент
кафедри цивільного права №2 Націо-
нального юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПОДІЛ СПАДЩИНИ

1. Підтримуючи позицію тих правників, які вважають, що поділ спадщини – це процес визначення спадкоємцями того, ким набуваються і до кого переходять конкретні суб'єктивні права і юридичні обов'язки як складові спадкової маси [1, с. 1027], зауважимо, що саме поняття «поділ спадщини» в певній мірі умовно, оскільки до складу спадщини хоча і можуть входити різні за своєю природою суб'єктивні права і обов'язки, об'єктивно ділити можна тільки майно. Тому при здійсненні спадкоємцями права на спадкування поділ спадщини пов'язується з виникненням у них режиму спільної власності, який передбачає її спільне здійснення співвласниками.

2. Момент здійснення поділу спадщини залежить від певних обставин. За загальним правилом він проводиться вже після прийняття спадщини і до отримання свідоцтва про право на спадщину. Разом із тим проведення поділу спадщини навіть за наявності всіх умов для цього в окремих випадках відкладається або призупиняється (відстрочується). Наприклад, з метою охорони інтересів зачної за життя спадкодавця, але ще не народженої дитини (насцітуруса – лат. *nastsiturus*), законодавець забороняє поділ спадщини до народження цієї дитини (частини 1 та 2 ст. 1298 ЦК України).

3. З огляду на те, що при спадкуванні за законом частки кожного спадкоємця вважаються рівними, поділ повинен проводитися відповідно до цього правила. При спадкуванні за заповітом спадкодавець вправі розподілити спадщину між спадкоємцями (ч. 1 ст. 1278 ЦК України). Виникає питання, чи допускається поділ спадкового майна з відступом від часток, встановлених спадкодавцем у заповіті, і які правові наслідки

такої заборони? На це питання слід дати негативну відповідь. До того ж спадкоємець, частка якого була визначена в заповіті, фактично не зможе реалізувати своє право на її збільшення в тих випадках, коли при дотриманні встановленого порядку використання спільного майна він здійснить за свій рахунок за згодою всіх співвласників невіддільні його поліпшення (ч. 3 ст. 357 ЦК України).

4. Способи поділу спадкового майна можна звести до таких як поділ спадщини в натурі і реалізація спадщини та подальший розподіл між спадкоємцями отриманих коштів від її реалізації, що безпосередньо буде залежати від складу спадкової маси, природи майна, яке підлягає поділу, наявності у спадкоємців переважних прав на виділ їм спадкового майна в натурі тощо. Так, відповідно до ч. 2 ст. 1278 ЦК України кожен із спадкоємців має право на виділ своєї частки в натурі. Однак таке виділення не тягне автоматичного припинення спільної власності у інших спадкоємців і є лише окремим випадком виходу співвласника з відносин спільної власності, яка припиняється поділом майна і придбанням одноосібно права власності на окремі речі конкретними особами (ст. 367 ЦК України). Під час поділу спадщини до уваги приймаються правила про переважні права, що надаються окремим спадкоємцям, на виділ їм спадкового майна в натурі (ст. 1279 ГК України). Якщо спадкодавець перебував у зареєстрованому шлюбі, поділу підлягає не все майно, нажите подружжям у шлюбі, а тільки частка, яка належить померлому, за умови, що подружжям до того вже не були обрані інші шляхи вирішення питання спадкування майна, яке належить їм на праві спільної сумісної власності, а саме: не були укладені заповіт подружжя або спадковий договір.

5. Як спосіб захисту прав спадкоємців законодавством передбачена можливість перерозподілу спадщини на той випадок, коли строк на прийняття спадщини пропущений для конкретного спадкоємця, а спадщина вже розподілена між тими спадкоємцями, хто її прийняв, або вона перейшла як вдумерла до територіальної громади. Наданим правом можуть скористатися спадкоємці, які пропустили строк для прийняття спадщини, причому, як ті, хто безпосередньо одержав право на спадкування за законом або за заповітом, так і ті, хто отримав право на прийняття спадщини у зв'язку з відпадинням раніше закликаних спадкоємців.

Для реалізації зазначеної можливості на рівні законодавства встановлений спеціальний порядок, що полягає в наступному. Спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може:

1) з письмової згоди спадкоємців, які прийняли спадщину, подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу за місцем відкриття спадщини (ч. 2 ст. 1272 ЦК України), причому причини пропуску зазначеного строку не мають значення. При добровільному порядку захисту прав такого спадкоємця нотаріус перерозподіляє частки спадкоємців, видає нові свідоцтва про право на спадщину, що є підставою для внесення відповідних змін до запису про державну реєстрацію, якщо така була проведена, а раніше видані свідоцтва про право на спадщину втрачають свою дію;

2) звернутися з позовом до суду про визначення додаткового строку, достатнього для подання ним заяви про прийняття спадщини (ч. 3 ст. 1272 ЦК України). Це відбувається у разі відсутності письмової згоди всіх спадкоємців, які прийняли спадщину, на подання спадкоємцем, який пропустив шестимісячний строк, заяви про прийняття спадщини до нотаріальної контори, а також у разі відсутності інших спадкоємців, які прийняли спадщину та могли б дати письмову згоду на подання цієї заяви. В даному випадку причини пропуску строку для прийняття спадщини мають суттєве значення і їх поважність повинна бути доведена спадкоємцем, який пропустив строк на прийняття спадщини. Звідси у зазначеній категорії справ є обов'язковим обґрунтування в мотивувальній частині судового рішення поважності причин пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини, які повинні бути пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій (Лист Вищого спеціалізованого суду від 16.05.2013 р. №24-753/0/4-13 «Про судову практику розгляду цивільних прав про спадкування») [2].

На підставі рішення суду про визначення додаткового строку для прийняття спадщини спадкоємець повинен у визначений судом строк звернутися до нотаріальної контори та подати відповідну заяву, після чого він буде вважатися таким, що прийняв спадщину. При судовому порядку в основу внесення змін до раніше виданого свідоцтва про право на спадщину буде покладено рішення суду і заяву «нового» спадкоємця. По суті мова йде про повернення на стадію розподілу спадщини – умовно на стадію спільної часткової власності.

Можна погодитися з тим, що в основу механізму перерозподілу спадщини покладені правила, які містяться у нормах, що регулюють зобов'язання у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої

правової підстави (безпідставно набуто майно): спадкоємець, який прийняв спадщину в строк, виступає як набувач (особа, яка володіє майном на підставі, що відпала), а спадкоємець, якому строк відновлено, – як потерпілий) [3].

Однак, якщо порівнювати положення ч. 2 ст. 1272 ЦК України, яка не встановлює ніяких додаткових умов, окрім письмової згоди спадкоємців, які прийняли спадщину, щодо подачі нотаріусу заяви про прийняття спадщини, з положенням ч. 2 ст. 67 Закону України «Про нотаріат» [4] (далі – Закон), а також з п.3.18 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [5] (далі – Порядок), то можна побачити, що вони обмежують право спадкоємця на подачу заяви про прийняття спадщини тим, що згода спадкоємців, які прийняли спадщину, може бути дана тільки до видачі їм свідоцтва про право на спадщину. Таким чином, якщо згода надається вже після видачі свідоцтва про право на спадщину, нотаріус відмовляє у видачі такого свідоцтва.

Неузгодженість положень вищезазначених статей ЦК України, Закону та Порядку тягне за собою виникнення проблем реалізації права на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк на прийняття спадщини. Логічно, що відповідно до ч. 1 ст. 67 Закону спадкоємці, які пропустили строк для прийняття спадщини, можуть бути за згодою всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину, включені до свідоцтва про право на спадщину як такі, що прийняли спадщину, оскільки нотаріусом до цього моменту свідоцтва про право на спадщину жодному зі спадкоємців ще не видавались. Проте ч. 2 ст. 1272 ЦК України не містить не тільки ніяких застережень щодо свідоцтва про право на спадщину, а й не вказує на правові наслідки звернення спадкоємця, який пропустив строк на прийняття спадщини, за згодою інших спадкоємців, що прийняли спадщину, з заявою до нотаріуса про її прийняття. Саме цим можна пояснити появу різних точок зору на вихід з цієї ситуації: одні вчені пропонують за згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, укласти з «новим» спадкоємцем договір про відчуження частини отриманого ними в спадщину майна, а за відсутності згоди – надати додатковий строк для прийняття спадщини за рішенням суду з наступним перерозподілом спадщини в порядку ст. 1280 ЦК України. Інші ж, зокрема, Л. В. Козловська, наполягають на тому, що письмова згода спадкоємців, які прийняли спадщину, подати заяву про

прийняття спадщини (ч. 2 ст. 1272 ЦК України) та згода на включення спадкоємця до свідоцтва про право на спадщину (ч. 1 ст. 1300 ЦК України) кваліфікуються як правочини спадкоємців, які укладаються на етапі правового оформлення спадкових прав. А тому, хоча в ч. 2 ст. 1272 ЦК України і не передбачено видачу свідоцтва про право на спадщину, в силу того, що зазначені норми системно стосуються стадії прийняття спадщини, ч. 3 ст. 1300 ЦК України може застосовуватися у поширювальному тлумаченні. Згода всіх спадкоємців на подання спадкоємцем, який пропустив строк на прийняття спадщини, заяви про прийняття спадщини не суперечить ч. 1 ст. 1300 ЦК України. Однак ця згода не презюмується, а має бути висловлена прямо [6, с. 332-333]. Між тим, як зазначається в літературі, у нотаріуса немає ніяких підстав для внесення коригування в записи Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Тому, якщо і буде видано нове свідоцтво замість старого, зареєструвати право власності за новим спадкоємцем не вдасться.

Вважаємо, слід не тільки узгодити положення статей ЦК України, Закону України «Про нотаріат», а також підзаконних нормативно-правових актів щодо добровільного і судового порядку захисту прав спадкоємців, пов'язаних з перерозподілом спадщини, а й запровадити дієвий механізм здійснення спадкових прав.

Список використаних джерел:

1. *Белов В. А.* Гражданское право. Т. 3. Особенная часть. Абсолютные гражданско-правовые формы / В. А. Белов. – М. : Юрайт, 2012. – 1189 с.;
2. Лист Вищого спеціалізованого суду від 16.05.2013 р. № 24-753/0/4-13 «Про судову практику розгляду цивільних прав про спадкування» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13>;
3. *Булаевский Б. А.* Наследственное право / Ин-т законодательства и сравн. правоведения при Правительстве РФ; [Булаевский Б. А. и др.]; отв. ред. К. Б. Ярошенко. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 448 с.;
4. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП // Відомості Верховної Ради України від 28.09.1993 р., № 39, ст.383;
5. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердж. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 // Офіційний вісник України від 07.03.2012 р., № 17, стор.66, ст.632;
6. *Козловська Л. В.* Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав: монографія / Л. В. Козловська. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 448 с.